

Ekonomia cyrkularna jako czynnik rozwoju produktów i usług turystycznych Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego

Andrzej Kucner

andrzej.kucner@uwm.edu.pl

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauk Ekonomicznych, Instytut Nauk o Zarządzaniu i Jakości

ORCID: 0000-0001-5196-8765

Anna Rutkowska

anna.rutkowska@uwm.edu.pl

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauk Ekonomicznych, Instytut Nauk o Zarządzaniu i Jakości

ORCID: 0000-0003-1174-7743

Abstrakt

Celem artykułu jest określenie możliwości wykorzystania jednego z istotnych megatrendów, jakim jest ekonomia cyrkularna, w trzech aspektach rozwoju turystyki: 1) budowaniu strategii rozwoju, 2) zarządzaniu szlakiem turystycznym w aspekcie społecznym, kulturowym, gospodarczym i środowiskowym oraz 3) projektowaniu powiązanych z nim produktów i usług turystycznych. Za cel aplikacyjny przyjęto natomiast przedstawienie propozycji praktycznych rozwiązań w aspekcie planowania rozwoju, zarządzania oraz tworzenia produktów i usług turystycznych Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego (SKKE). W celu realizacji zamierzeń badawczych dokonano przeglądu aktualnej literatury przedmiotu z zakresu analizy trendów i ekonomii cyrkularnej. Dokonano także krytycznej oceny dotychczasowej i obecnie obowiązującej strategii rozwoju Krainy Kanału Elbląskiego, by na tej podstawie podjąć próbę określenia potencjału analizy trendów w kształtowaniu dalszych kierunków rozwoju turystyki Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego, ze szczególnym uwzględnieniem założeń ekonomii cyrkularnej, jako wiodącego megatrendu i modelu rozwoju turystyki cyrkularnej.

Słowa kluczowe: ekonomia cyrkularna, analiza trendów, zarządzanie szlakiem turystycznym, projektowanie usług turystycznych, Szlak Kulturowy Kanału Elbląskiego

Wprowadzenie

W działaniach podejmowanych w turystyce przez organizacje, przedsiębiorstwa i instytucje jednym z warunków ich spójności i skuteczności jest rozumienie aktualnych oraz przyszłych zmian. Równie ważna jest umiejętność przełożenia tej wiedzy na tworzone strategie rozwoju, zawarte w nich cele i zadania. Łączą się z nimi wykorzystywane metody i narzędzia zarządzania oraz usługi i skorelowane z nimi rozwiązania. Analiza i praktyczne wykorzystanie trendów od kilkunastu lat zyskuje na znaczeniu jako ewoluujące metodologicznie podejście badawcze oraz jako istotna część procesów projektowania strategii, a także rozwoju produktów i usług [Lombardo i in. 2020]. Analiza trendów jest efektywnym narzędziem w planowaniu rozwoju turystyki. Określa możliwości i kierunki w perspektywie 5-10 (makrotrendy) lat i w dłuższych

okresach (megatrendy). Pozwala również oceniać dotychczasową działalność w sposób powiązany z istotnymi czynnikami zmian aktualnie i w przyszłości. Jako narzędzie *foresightu*, analiza trendów daje możliwość rozumienia zmian w sposób złożony, wielotorowy. Jej efektem mogą być scenariusze, czyli możliwe, opcjonalne plany i ścieżki przyszłego rozwoju. Analiza pogłębia obraz i wiedzę na etapie budowania strategii rozwoju w zmiennym środowisku i uwalnia od niedoskonałości jednostronnych analiz prognostycznych. Analiza trendów jako część procesów projektowania zwykle stanowi część fazy badawczej oraz jedną z przesłanek działań kreatywnych, a następnie ewaluacji nowo tworzonych rozwiązań. W takim również celu wykorzystano ją w artykule.

Kanał Elbląski jest miejscem z unikalnymi i najbardziej rozpoznawalnymi rozwiązaniami hydrotechnicznymi, które w realiach cyrkularnej transformacji gospodarczej zyskują zupełnie nowe znaczenie. Istniejące na kanale pochylnie można traktować jako zeroemisyjny model działania z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, a funkcjonalną całość interpretować jako metaforę przyszłego systemu gospodarczego działającą w mikroskali. Widziane w takiej formule rozwiązania mają nie tylko wartość historyczną, ale można je wykorzystać w celach edukacyjnych oraz na rzecz rozwoju lokalnej gospodarki i cyrkularnej turystyki.

Metodologia

W artykule zawarto teoretyczne rozważania dotyczące zasad ekonomii cyrkularnej rozpatrywanych w kontekście rozwoju przyszłych produktów i usług Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego. Ekonomia cyrkularna (ang. *circular economy*) jest z założenia odnawialnym i samoregenerującym się systemem gospodarczym zdolnym do odtworzenia w cyklu życia produkcji i konsumpcji dóbr i odpadów, które następnie mogą być wykorzystane jako surowce pierwotne bądź też powtórnie wykorzystane w procesie produkcji.

Wdrażanie zasad gospodarki o obiegu zamkniętym implikuje konieczność zmiany dotychczasowego sposobu gospodarowania i przejście z modelu linearnego na cyrkularny. Artykuł ma charakter koncepcyjny i stanowi teoretyczne tło do zaplanowanych oraz częściowo realizowanych przez autorów badań empirycznych. Celem głównym artykułu jest wskazanie potencjału oraz krytyczna ocena praktycznych aspektów ekonomii cyrkularnej jako złożonego megatrendu. Tłem podejmowanej problematyki są działania prowadzone przez organizacje i społeczności skupione nad

Kanałem Elbląskim i służące rozwojowi turystyki, a w szerszym kontekście stymulujące rozwój gospodarczy, społeczny oraz kulturowy części regionu związanej ze szlakiem wodnym.

Podstawę przeprowadzonych badań stanowi analiza monograficzna literatury przedmiotu poświęconej analizie trendów, gospodarce i turystyce cyrkularnej oraz rozwiązaniom turystycznym, stworzonym nad Kanałem Elbląskim. Część poświęconą kluczowym kierunkom zmian zrealizowano z wykorzystaniem jakościowej analizy trendów. Dodatkowo w artykule przeprowadzono analizę dokumentów, zawierających badania i ewaluację potencjału turystycznego, a także omawiających aktualnie realizowane i przyszłe plany rozwoju. Są nimi Strategia Rozwoju Obszaru Kanału Elbląskiego, Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Kanału Elbląskiego, a także plan rewitalizacji Kanału Elbląskiego.

Intencją wykorzystania analizy trendów oraz podejścia foresightowego było wskazanie możliwości rozwoju turystyki z uwzględnieniem zmian wynikających z dokonującej się transformacji gospodarczej oraz wyzwań środowiskowych i klimatycznych. Turystyka jest jednym z tych obszarów, które wymagają zarówno stworzenia całkowicie nowej koncepcji rozwoju i zarządzania, jak również gruntownego przededefiniowania ról wszystkich interesariuszy. Ich efektem powinny się stać zupełnie nowe cele działalności turystycznej, odmienne od dotychczasowych doświadczeń turystów, nowe usługi turystyczne oraz środowiskowa i klimatyczna transparentność w zakresie efektów prowadzonej działalności. Różnorodność form turystyki kulturowej może stanowić jednocześnie zarówno wyzwanie, jak i szansę rozwoju miejscowości i gmin położonych na obszarze Kanału Elbląskiego w sposób zgodny z wymaganiami gospodarki cyrkularnej.

Stan badań

Praktyczne analizowanie trendów w ostatnich latach stanowi przedmiot wielu badań i ich przedsięwzięć projektowych. Dwie różne koncepcje praktycznego wykorzystania analizy trendów stworzyły i wdrażają Anne Lise Kjaer [2014] oraz Els Dragt [2017; 2018]. Analiza trendów jest częścią metodyki projektowej stworzonej przez Ideo [2015] czy Henry'ego Mansona, Davida Mattina, Maxwella Luthy'ego i Delia Dumitrescu [2015]. W pierwszym przypadku jest ona częścią projektowania społecznego (ang. *social design*), z kolei w drugim stanowi element w procesie projektowania produktów i usług (ang. *service design*). Jak wspomniano, analizę

trendów wykorzystuje się w kontekście *foresightu*, czyli analiz przyszłości powiązanych z metodą scenariuszową [Kononiuk, Nazarko 2014] lub autorskich implementacji (ang. *multidimensional foresight* – A.L. Kjaer, autorska metoda projektowania innowacji – E. Dragt, projektowanie produktów na podstawie doświadczeń użytkownika – Cliff Kuang, Robert Fabricant [2022]).

Analiza trendów rozwija się również jako część badań teoretycznych poświęconych kluczowym zmianom współczesności, np. w zakresie zmian systemu gospodarczego, zmian społecznych, środowiskowych, prawnych, politycznych czy technologicznych. W różnych postaciach jest wykorzystywana instrumentalnie. Wynikiem takiego podejścia są prace m.in. Victora Papanka [1995; 2021], Jeremy'ego Rifkina [2016], Carlosa Scheela [2016], Aleca Rossa [2017], Nassima Nicholasa Taleba [2017], Kate Raworth [2021], Mauro Guilléna [2021], poświęcona urbanistyce przyszłości *The Ideal City* [2021] i wielu innych. Mnogość i różnorodność sposobów wykorzystania analizy trendów daje wyobrażenie o uniwersalności tego rodzaju podejścia badawczego. Wymaga ono jednak uściślenia, w zależności bowiem od sposobu rozumienia trendów może się różnić perspektywą czasową oraz zakresem analizowanego obszaru, poziomem wnikliwości i możliwościami praktycznego wykorzystania. W artykule wskazano na publikacje autorów, dla których analiza trendów stanowiła cel sam w sobie lub była narzędziem do badań nad wybranymi aspektami zmian rzeczywistości społecznej, ekonomicznej i prawno-politycznej oraz technologii i środowiska naturalnego (analizy STEEP). Liczne możliwości pozwalają wykorzystać analizę trendów do zadań związanych również z turystyką, a ściślej rzecz biorąc, z budowaniem strategii rozwoju szlaków i instytucji turystycznych, zarządzaniem szlakami i instytucjami, projektowaniem i ewaluacją dedykowanych rozwiązań w postaci produktów lub usług lub projektowaniem doświadczeń użytkowników i koniecznych rozwiązań. Analiza trendów jest sposobem badań rozwoju turystyki w skali globalnej i regionalnej. Może być prowadzona w ujęciu ilościowym i jakościowym [WEF 2021]. Śledzenie kierunków zmian w ujęciu ilościowym jest celem stale aktualizowanego barometru UNWTO [2023] oraz raportów World Travel & Tourism Council [WTTC, 2022]. Ilościową analizę trendów zawiera m.in. artykuł Nejmeta Delenera [2010]. Z kolei jakościowa analiza trendów ma znaczenie tam, gdzie celem badań wyjście poza analizę skali oraz dynamiki zmian i dążenie do zrozumienia zachowań i decyzji turystów, specyfiki ich potrzeb i rozwoju turystyki zgodnie z tego rodzaju uwarunkowaniami [WTTC 2021].

Opracowania poświęcone modelowi turystyki cyrkularnej oraz wdrażaniu wynikających z niego rozwiązań mają charakter programowy [Towards a Circular Tourism Economy 2021], wskazują również główne kierunki zmian niezbędnych w przekształceniu modelu linearnego w cyrkularny [UNWTO 2020]. Określają niezbędne przekształcenia oraz sposoby ich wdrażania w turystyce [Nocca i in. 2023]. Celem jest dążenie do stworzenia podejścia holistycznego, zrównoważonego, partycypacyjnego i inkluzywnego. Konieczne bywa wówczas łączenie ze sobą sprzecznych celów, jakimi jest priorytetowe traktowanie wymagań środowiska naturalnego i tworzenie warunków do jego regeneracji, redefiniowanie i ograniczanie potrzeb konsumpcyjnych, angażowanie wielu różnych interesariuszy w procesy rozwoju sektora turystycznego oraz efektywne działanie na rzecz społecznej inkluzji. Dążenie do stworzenia gospodarczego modelu obwarzanka [Raworth 2021] wymaga w turystyce wielu równoczesnych działań, mających znaczenie globalne, wymagających jednak tworzenia lokalnych rozwiązań w wybranych obszarach. Praktyczne cele opracowuje i wdraża m.in. Fundacja Ellen MacArthur [EMAF 2023]. Bazują one na trzech ogólnych zasadach określających charakter podejmowanych działań:

- 1) eliminowanie odpadów i zanieczyszczeń;
- 2) wydłużanie użytkowania dóbr, a gdy to nie jest możliwe w dotychczasowy sposób, *upcycling* i traktowanie jako surowca;
- 3) tworzenie warunków do regeneracji środowiska naturalnego.

Wymaga to projektowania procesów i rozwiązań tworzących całkowicie nowe modele i możliwości działania w turystyce, wśród których widoczne są liczne trendy wpływające na tę branżę, potrzeby i zachowania turystów, jak i innych interesariuszy [Sorin, Einarson 2020, s. 18]. Cele te wspiera się na poziomie międzynarodowym, traktując je jako wyzwanie przekraczające granice poszczególnych państw i wymagające szerszej optyki [Manniche i in. 2017, s. 43].

Trzecim obszarem stanu badań jest problematyka turystyki Kanału Elbląskiego – jego historii, obecnego i przyszłego rozwoju jako kompleksowego rozwiązania turystycznego, odpowiadającego przyszłym potrzebom i uwarunkowaniom. Dotychczas możliwości rozwoju dokumentował i koncepcyjnie ewaluował „Raport z badania potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Kanału Elbląskiego” [Mikos v. Rohrscheidt 2016a-b]. Analizę trendów i kontekstowe rekomendacje m.in. dla Kanału Elbląskiego zawierał „Raport turystyka Warmii i Mazur” [Wasyluk i in. 2018]. Kanał jako zabytek hydrotechniki był przedmiotem m.in. opracowania pod redakcją

Stanisława Januszewskiego [2021], jednak ono w niewielkim zakresie jest przydatne do planowania przyszłego rozwoju. Jedyne część zawierająca wnioski i postulaty konserwatorskie daje ogóle wskazówki związane z dalszą eksploatacją obiektów i urządzeń oraz z ich możliwym wykorzystaniem. Z inicjatywy i przy zaangażowaniu Stowarzyszenia Łączy nas Kanał Elbląski Lokalna Grupa Działania w Elblągu opublikowano wiele różnorodnych materiałów (przewodniki, mapy turystyczne, gry planszowe, foldery, informatory), promujących różnorodne formy turystyki i będących jednym z wyników realizacji dotychczasowej strategii jej rozwoju [*Lokalna strategia rozwoju obszarów wiejskich...* 2016] ze szczegółowym wykazem zrealizowanych i zaplanowanych przedsięwzięć. Jednym z nich było przedsięwzięcie promocyjne zatytułowane *Diamenty Krainy Kanału Elbląskiego* [Baranowski, Jachlewska 2019] i realizowane w ostatnich latach jako sposób sieciowania wybranych operatorów turystycznych oraz marketingu miejsc o szczególnej wartości turystycznej.

Analiza trendów w rozwoju szlaku turystycznego i zarządzaniu nim

W analizie trendów na rzecz rozwoju turystyki pierwszym aspektem badań jest czas, drugim natomiast zasięg i charakter zmian. Trendy analizowane w perspektywie dekady lub dłużej stanowią przesłankę do budowania strategii rozwojowych organizacji, instytucji czy nawet szlaków turystycznych. Użyteczne we wskazywaniu tych celów oraz ich realizacji są megatrendy, stanowiące w tym przypadku kluczowe wyznaczniki rozwoju długookresowego. Charakteryzują się relatywnie małą dynamiką oraz szerokim zasięgiem oddziaływania. Jak pisał John Naisbitt, megatrendy nie zawsze są zmianami czytelnymi, jednak ostatecznie stają się uchwytne jako głębokie i jakościowe przeobrażenia dotychczasowych struktur, których poznanie wymaga przede wszystkim badań nad teraźniejszością zamiast futurologicznych spekulacji lub gier [Naisbitt 1997, s. 19]. Oddziaływanie megatrendów ma charakter falowy, długotrwały i głęboko restrukturyzujący poszczególne dziedziny rzeczywistości. Prowadzi ono w dłuższej perspektywie do zmian systemowych. Analizując megatrendy, Sarwant Singh wskazał dekadę temu na dwanaście globalnych kierunków zmian. Megatrendy są według niego globalnymi, zrównoważonymi, makroekonomicznymi siłami rozwoju. Wpływają na biznes, gospodarkę, społeczeństwo, kulturę oraz indywidualne doświadczenia ludzi. Definiują one przyszłość i ujawniają się w rosnącym tempie zmian [Singh 2012, s. 4]. Specyfiką megatrendów jest wielokierunkowość, czyli równoczesne oddziaływanie na kilka obszarów. Istotne tu są dwa powiązane ze sobą

megatrendy – regeneracja oraz cyrkularność. Oba stanowią reakcję na niekorzystne zmiany środowiskowe i klimatyczne, a ich wynikiem jest nie tylko powstrzymywanie postępującej degradacji środowiska naturalnego, lecz głęboka zmiana systemowa w wielu dziedzinach życia: w gospodarce, działaniach społecznych, kulturze, sposobach zaspokajania potrzeb. Kate Raworth, traktuje je jako kluczowe przesłanki do budowania w skali globalnej alternatywnego ładu gospodarczego [2021, s. 48].

Obok megatrendów w istotnych tu analizach bada się również makrotrendy. Jako czynniki zmian, oddziałują one w mniejszym zakresie i krótszym czasie, a ich perspektywa – od 5 do 10 lat – czyni je użytecznym wyznacznikiem przyszłych przedsięwzięć [Postma, Papp 2021, s. 165]. Makrotrendy są ściśle powiązane z określonymi dziedzinami rzeczywistości, dlatego wyniki ich analizy daje się zastosować praktycznie w formie rozwiązań dedykowanych celom społeczno-kulturowym, środowiskowym, gospodarczym, technologicznym i politycznym. Makrotrendy wpływają na jakościową stronę wprowadzanych zmian (innowacji). Wśród najważniejszych wskazuje się obecnie m.in. zrównoważony rozwój oraz istotne środowiskowo cele regeneracyjne. Towarzyszą im innowacje w kilku dziedzinach: sferze produkcji i dystrybucji i przechowywania żywności, cyrkularnego modelu wymiany dóbr, czystych środowiskowo technologii, gromadzenia energii ze źródeł rozproszonych (ang. *energy harvesting*), wzorce etycznej konsumpcji i minimalizmu oraz kompleksowych zmian w sferze projektowania, użytkowania i recyklingu produktów zgodnie z ideą *zero waste* [Gaudig i in. 2021, s. 3-5].

Mikrotrendy i innowacje stwarzają możliwości wskazywania szczegółowych celów, bieżącego zarządzania oraz tworzenia produktów i usług dostosowanych do regeneracyjnie rozumianych wymagań środowiska naturalnego, lokalnych uwarunkowań społeczno-kulturowych i możliwości gospodarczych. Tak należy rozumieć szerszą perspektywę analizy trendów, wykraczającą poza uwarunkowania ściśle turystyczne. Z kolei analiza trendów turystycznych stanowi źródło wiedzy o istotnych kierunkach zmian, jakie aktualnie oraz w kolejnych latach wpłyną na formy turystyki oraz potrzeby i zachowania turystów. Pierwsza z analiz ma charakter zewnętrzny i wskazuje na kluczowe czynniki zmian determinujących rozwój spoza branży turystycznej, druga z nich pozwala uchwycić i zrozumieć logikę wewnętrznych zmian i procesów. Zestawiając te dwie przenikające się perspektywy – szeroką oraz wąską – trendy w ujęciu mega- oraz makro- pozwalają rozumieć wymagania i wynikające z nich kluczowe kierunki zmian oraz pozwalają rozwijać produkty i usługi

w sposób kompleksowy, zrównoważony i dostosowany do potrzeb interesariuszy przyszłego spójnego „ekosystemu” rozwiązań turystycznych Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego.

Wykorzystanie analizy trendów służy budowaniu przyszłego modelu turystyki w sposób wynikający ze zmian istotnych aktualnie i w nadchodzących latach. Takie podejście wyróżnia się kreowaniem rozwiązań zgodnych z wyzwaniami środowiskowymi i klimatycznymi oraz zarządzaniem turystyką w sposób innowacyjny, np. umożliwiającą wykorzystanie istniejących zasobów w całkowicie nowy sposób.

Cyrkularność jako megatrend w rozwoju przyszłej turystyki

Koncepcja gospodarowania nazywana gospodarką obiegu zamkniętego lub też zamiennie gospodarką „od kołyski do kołyski”, ekonomią obwarzanką czy ekonomią cyrkularną (ang. *circular economy*) [Kirchherr i in. 2017, s. 221; Geißdörfer i in. 2017, s. 758-759] jest znana w literaturze naukowej od końca lat 60. XX wieku. Realizowanie jej założeń w praktyce gospodarczej nastąpiło jednak dopiero na początku XXI wieku. Najwcześniej wdrażano ją w krajach Azji (Chiny, Japonia), natomiast od 2014 roku, po rekomendacjach Komisji Europejskiej [EC 2014; por. EC 2011], jest celem krajów członkowskich Unii Europejskiej [Rozwadowska 2020, s. 256; Ionascu, Ionascu 2018, s. 357]. Można przyjąć, że ekonomia cyrkularna to globalny model gospodarczy i kierunek pożądanych zmian. W latach 80. XX wieku Stahel traktował ją jako model, w którym minimalizuje się zużycie zasobów i energii, nie pogarszając przy tym stanu środowiska naturalnego, a jednocześnie nie ogranicza się wzrostu gospodarczego, postępu społecznego i technologicznego [Stahel, Reday-Mulvey 1981]. Ekonomia cyrkularna to strategia rozwoju maksymalizująca efektywność zasobów i minimalizująca produkcję odpadów na rzecz zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego. Tak zdefiniowano ją dopiero na początku XXI wieku [Hislop, Hill 2011].

Zgodnie z koncepcją opracowaną w 2012 roku przez Ellen MacArthur Foundation, „gospodarka o obiegu zamkniętym to system przemysłowy, który jest zaplanowany i zaprojektowany jako odtwarzający i regenerujący. Zastępuje koncepcję «wycofania z eksploatacji», jest nastawiony na wykorzystanie energii odnawialnej, eliminuje stosowanie toksycznych substancji chemicznych, które upośledzają ponowne wykorzystanie i ma na celu eliminację odpadów poprzez lepsze projektowanie materiałów, systemów, produktów w ramach modeli biznesowych” [EMAF 2012, s. 7].

Do sześciu zaproponowanych przez Fundację działań biznesowych (schemat ReSOLVE), umożliwiających przestawienie się na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zalicza się: regenerację (ang. *regenerate*), współdzielenie (ang. *share*), optymalizację (ang. *optimise*), zamykanie obiegów (ang. *loop*), wirtualizację (ang. *virtualise*) oraz wymianę (ang. *exchange*) [EMAF 2015]. Działania ujęte w schemacie ReSOLVE pozwalają na zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów fizycznych, wydłużenie ich żywotności, a także odejście od użycia zasobów nieodnawialnych na rzecz zasobów odnawialnych [Growth within 2015, s. 25-27]. Ekonomia cyrkularna promowana jest jako potrzeba ochrony środowiska naturalnego, koncepcja wspierająca rozwój zrównoważonego biznesu oraz model zastępujący klasyczne, liniowe podejście: weź-wytwórz-wyrzuć (ang. *Take – Make – Dispose*), w którym produkty są wytwarzane, użytkowane, a następnie eliminowane ze znaczną utratą ich wartości. Ewolucja podejścia do procesu gospodarowania, uwzględniająca aspekty społeczne, ekonomiczne i środowiskowe, ewoluowała w czasie, aby aktualnie stać się podejściem systemowym. W odpowiedzi na rosnące wyzwania i dokonujące się zmiany o charakterze globalnym pierwotna koncepcja 3R w ekonomii cyrkularnej: redukcja (ang. *Reduce*), powtórne wykorzystanie (ang. *Reuse*) i recykling (ang. *Recycle*) została z czasem rozbudowana do koncepcji 6R: redukcja (ang. *Reduce*), powtórne wykorzystanie (ang. *Reuse*), recykling (ang. *Recycle*), przeprojektowanie (ang. *Redesign*), regeneracja (ang. *Remanufacture*), odzysk (ang. *Recover*) [Winans i in. 2017]. Aktualnie wyodrębnia się już osiem podstawowych R-strategii cyrkularności [Montag 2023, s. 12n.].

Istotą dobrze zaprojektowanego produktu lub usługi turystycznej jest osadzenie jej w określonych wartościach. Stanowią one istotną informację o potrzebach i preferencjach użytkowników oraz tworzą „aksjologiczny szkielet projektowanego rozwiązania” [Wasyluk, Kucner 2020, s. 36]. W tym kontekście wartości proekologiczne i założenia współczesnej ekonomii cyrkularnej mają ogromny potencjał w tworzeniu strategii oraz projektowaniu produktów i usług turystycznych. Turystyka cyrkularna bazuje na bardziej efektywnym wykorzystaniu już istniejącej infrastruktury turystycznej, a często sprzyja zastępowaniu istniejących rozwiązań innowacjami prośrodowiskowymi i prospołecznymi. Biorąc pod uwagę zapaść branży turystycznej, spowodowaną przede wszystkim pandemią Covid-19, oraz aktualną koniunkturę, można przyjąć, że podejście cyrkularne do projektowania produktów i usług turystycznych oraz do zarządzania nimi jeszcze silniej zyskuje na znaczeniu. Globalne

zmiany wynikające ze światowej pandemii przyspieszają wdrażanie modelu obiegu zamkniętym [Renfors 2022; del Vecchio i in. 2022; Prideaux i in. 2020]. Praktyczne wykorzystanie analizy trendów, które obecnie określają rozwój turystyki cyrkularnej, byłoby interdyscyplinarnym i optymalnym podejściem do projektowania produktów i usług turystycznych w realiach postpandemicznego i cyrkularnie rozumianego świata. Analiza trendów wskazuje na kluczowe czynniki determinujące aktualne oraz przyszłe kierunki zmian w branży turystycznej z uwzględnieniem preferencji, potrzeb i doświadczeń turystów. Jednym z założeń uzasadniających to podejście badawcze jest myślenie klientocentryczne bowiem projektowanie produktów i usług turystycznych ukierunkowane jest na doświadczenia, emocje i potrzeby ich adresatów [Wasyluk, Kucner 2020, s. 31]. To podejście dopełnia również istotna orientacja biocentryczna, wynikająca z dążenia do ograniczenia antropopresji oraz zaawansowanej integracji działań na rzecz regeneracji środowiska naturalnego i bioróżnorodności. Syntetyczną porównanie kroków i skali zmiany w dążeniu do osiągnięcia modelu ekonomii cyrkularnej 2.0 w turystyce prezentują Jesper Manniche i in. [2017, s. 41-42].

Reasumując, efektywne wdrażanie zasad ekonomii cyrkularnej wymaga współpracy podmiotów sektora publicznego, komercyjnego i pozarządowego, m.in. instytucji publicznych, samorządów terytorialnych, przedsiębiorstw, ośrodków badawczych, uczelni wyższych i organizacji społecznych. Przykładem może być integrowanie działań w formule stworzonej w Green Tech Valley [2023]. Konieczne jest angażowanie usługodawców i prosumentów we współtworzeniu proekologicznych rozwiązań na rzecz międzygeneracyjnej solidarności, sprawiedliwości i odpowiedzialności. Założenia ekonomii cyrkularnej wymagają rewizji dotychczasowych założeń oraz sposobów działania branży turystycznej. Chodzi w nich przede wszystkim o systemowe, spójne podejście do planowania i wdrażania zmian oraz o skalę zaangażowania animatorów turystyki i jej otoczenia. Strategie 6R lub 8R implikują wielość jednoczesnych działań wymagających projektowania złożonego procesu przechodzenia od dotychczasowych linearnie zorganizowanych usług do pętli, redukcji wykorzystania dostępnych zasobów, skracania łańcuchów dostaw, eliminowania odpadów, ograniczania śladu wodnego i węglowego. Wdrażanie założeń ekonomii cyrkularnej w praktyce ma prowadzić do realizacji celów ekonomicznych, przy jednoczesnym osiągnięciu celów społecznych i ekologicznych. Jednocześnie działania te wymagają skutecznej komunikacji turystów i organizatorów turystyki tak, by zrozumiałe i akceptowane były wprowadzanie zmiany.

Strategie rozwoju Krainy Kanału Elbląskiego

W ostatnich kilkunastu latach rozwój turystyki wokół Kanału Elbląskiego angażuje głównie trzy grupy interesariuszy: lokalne władze samorządowe, organizacje pozarządowe oraz indywidualnych przedsiębiorców. Jednym z promotorów zmian jest Stowarzyszenie Łączy Nas Kanał Elbląski Lokalna Grupa Działania w Elblągu (LGD). LGD skupia się na analizach potencjału, szkoleniu lokalnych liderów, inwestowaniu w infrastrukturę, promocję i komercjalizowanie marki turystycznej Krainy Kanału Elbląskiego. Organizuje i rozwija Szlak Kulturowy Kanału Elbląskiego, jednocześnie buduje własny potencjał materialny i kadrowy. Dokumenty planowania strategicznego opracowywane są przy wykorzystaniu społeczno-ekspertckiej Metody Aktywnego Planowania Strategii (MAPS).

W przeprowadzonej analizie uwzględniono dwie aktualne obowiązujące strategie rozwoju: Strategię Rozwoju Obszaru Kanału Elbląskiego i Lokalną Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich Kanału Elbląskiego, a także plan rewitalizacji Kanału Elbląskiego. Obecne możliwości rozwoju turystyki otwiera gruntowny remont większej części obiektu, zakończony w 2015 roku. Stanowił on przełom w dotychczasowych działaniach, przywracał bowiem sprawność i funkcjonalność najważniejszym obiektom hydrotechnicznym oraz poszerzał dostępną infrastrukturę. Wprawdzie dotyczył kanału, umożliwiał jednak rozwój innych gałęzi turystyki niż tylko turystyka wodna. Kanał Elbląski wraz z kanałami Iławskim, Ostródzkim oraz połączonymi jeziorami tworzą rozległy i zróżnicowany obszar do uprawiania wielu odmian aktywnej turystyki [Rewitalizacja Kanału Elbląskiego... 2015]. Jego potencjał widać z perspektywy szlaków wodnych (kajakowych, żeglarskich), rowerowych i pieszych, które tworzone i rewitalizowano w ostatnich latach i które znacząco zmieniły potencjał turystyczny regionu. Chodzi głównie o powiązanie nowo tworzonych produktów turystycznych z dotychczasowymi oraz wyjście poza jeden szlak i obszar. Szlak i Krainę Kanału Elbląskiego należy widzieć jako część ekosystemu usług turystycznych w powiązaniu z Pojezierzem Iławskim, Pętlą Żuławską i Raduńską, rzeką Elbląg, Zalewem Wiślanym, Wisłą, a dalej Zatoką Gdańską i Pucką. Obok nich o rosnącym potencjale świadczą powstałe w ostatnich latach szlaki rowerowe i tworzona wraz z nimi infrastruktura. Są to m.in. Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo ze szlakami przyległymi [Atlas rowerowy... 2020] sieć szlaków rowerowych Krainy Kanału Elbląskiego [Rowerem po Krainie Kanału Elbląskiego 2021] oraz szlaki rowerowe województwa pomorskiego [PTR 2023]. Szlak Kanału Elbląskiego wraz z Szlakiem Wielkich Jezior Mazurskich

i Szlakiem Kopernikowskim od lat stanowią priorytetowe cele w rozwoju regionalnej turystyki i łączą się z działaniami na rzecz tworzenia spójnej infrastruktury i skutecznego marketingu miejsc i produktów turystycznych [Żakowska 2021, s. 3].

Rozwój turystyki na terenie Krainy Kanału Elbląskiego w ostatnich latach wynika z realizacji założeń Strategii Rozwoju Obszaru Kanału Elbląskiego na lata 2021-2030 [Dziemianowicz i in. 2019]. Śledząc założenia strategii rozwoju turystyki w regionie Warmii i Mazur, można zauważyć, że właściwie od lat najważniejsze cele pozostają niemal niezmiennie. Kluczowym celem jest wykreowanie zintegrowanej przestrzeni współpracy. Cel ogólny strategii to „wzrost znaczenia obszaru współpracy Krainy Kanału Elbląskiego na mapie społeczno-gospodarczej województwa warmińsko-mazurskiego w skali Polski oraz Europy” [Dziemianowicz i in. 2019, s. 32]. Wynikają z niego cele szczegółowe, m.in. dążenie do stworzenia marki (*branding* miejsca), wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju, stworzenie powiązań funkcjonalnych i komplementarnych tak, by osiągnąć bliżej nieokreślone funkcje ponadlokalne. Inne cele to: działania na rzecz poprawy jakości życia, mierzonej dobrobytem oraz dostępnością usług publicznych, współpraca w zakresie realizacji wspólnych projektów angażująca cztery grupy interesariuszy: przedsiębiorców, administrację, naukę oraz społeczności lokalne [Dziemianowicz i in. 2019, s. 7].

Cele są wskazywane na podstawie wybranych wskaźników demograficznych, społecznych i gospodarczych. Wyznacznikiem są zmiany infrastrukturalne i społeczne. W nikłym stopniu strategia odnosi się do zmian jakościowych i celów ważnych ze względu na potrzeby i doświadczenia turystów, organizatorów turystyki i mieszkańców tych terenów. Zawarta w strategii analiza SWOT, jak również wskazane cele (główny i strategiczne) całkowicie pomijają wpływ trendów, w tym trendów turystycznych oraz ekonomii cyrkularnej na szanse rozwoju i wynikające z nich wyzwania. Strategia nie zawiera również docelowego obrazu i stanu turystyki, możliwego po osiągnięciu zakładanych celów. 6 celów strategicznych koncentruje się na mieszkańcach, usługach, gospodarce, środowisku przyrodniczym, infrastrukturze i relacjach w Krainie Kanału Elbląskiego. Każdy z celów powiązано ze szczegółowymi kierunkami działań. Ich analiza wskazuje, że wśród postulowanych zmian odnoszących się do mieszkańców, większość nie odnosi się bezpośrednio do turystyki. Wyjątkiem są działania na rzecz umiejętności w zakresie obsługi ruchu turystycznego i marketingu turystyki.

Trzeci cel strategiczny, jakim jest gospodarka KKE – innowacyjna i ekologiczna, przewiduje koncentrację na rozwoju turystyki jako części specjalizacji regionalnej „ekonomia wody”. Wynikiem ma być „model sieciowego rozwoju turystyki”. Wśród działań przewidziano intensyfikację działań gospodarczych, udostępnianie terenów inwestycyjnych, rozwój „funkcji portowych na rzecz rozwoju gospodarki”. Kierunek rozwoju turystyki ma wynikać z bliżej nieokreślonego „wspólnego systemu atrakcji turystycznych”. Postuluje się tworzenie nowych oraz udoskonalanie istniejących punktów turystycznych, stworzenie bazy usług i atrakcji turystycznych, tworzenie centrów informacji i animacji, pakietowanie produktów turystycznych, stworzenie karty turysty KKE, stworzenie usługi „sieciowej” w postaci taksówki wodnej i tramwaju wodnego, organizację wydarzeń i imprez promocyjnych, kompleksową obsługę za pośrednictwem „narzędzi teleinformatycznych”. Rozwój turystyki wynika z potencjału architektonicznego oraz dziedzictwa kulturowego KKE. Autorzy strategii postulują m.in. tworzenie nowych muzeów i izb pamięci, tworzenie „multimedialnych punktów informacyjnych”, promocję dziedzictwa kulturowego. Potencjał turystyki mają zwiększyć w przyszłości oferty turystyki zdrowotnej oraz uzdrowiskowej. Takie możliwości stwarza wykorzystanie leczniczych właściwości torfów żuławskich oraz budowa tężni i pijalni wód mineralnych [Dziemianowicz i in. 2019, s. 36]. Cele środowiskowe powiązane z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii, stworzeniem centrum efektywności energetycznej w Elbląskim Parku Technologicznym, modernizacją instalacji oświetleniowych, termomodernizacją budynków użyteczności publicznej, inwestycjami w transport niskoemisyjny i wsparcie tego rodzaju inicjatyw. Działania na rzecz czystości i bioróżnorodności jezior obejmują współpracę wielu interesariuszy, ograniczanie rabunkowej gospodarki rybackiej, strefowanie jezior, odtwarzanie bioróżnorodności i naturalnej populacji ryb, poprawę „gospodarki odpadami na jeziorach”, społeczną promocję postaw proekologicznych, działania edukacyjne oraz na rzecz zalesiania. Rozwój infrastrukturalny obejmuje rozwój sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, uzdatniania wody, oczyszczania ścieków i rozbudowę sieci gazowej, stworzenie systemu gospodarowania odpadami. W zakresie rozwoju infrastruktury komunikacyjnej strategia przewiduje rozbudowę i modernizację dróg publicznych, ścieżek rowerowych i ciągów pieszych, stworzenie sieciowej wypożyczalni rowerów, rozwój transportu zbiorowego, rozwój funkcji portowych. Poprawę jakości przestrzeni publicznej oraz rozwój infrastruktury turystycznej planuje się poprzez modernizację Kanału Elbląskiego, zagospodarowanie nabrzeży, likwidację barier

architektonicznych, rozwój infrastruktury turystycznej, tworzenie szlaków oraz wypożyczalni. Autorzy postulują budowę portów, przystani, slipów, zakup nowego taboru pływającego, rozbudowę ekomarin, rozwój bazy noclegowej. Ostatni cel strategii – na rzecz zaufania i synergii – ma zostać zrealizowany w wyniku „szerokiej kampanii promocyjnej szlaku i oferty okołoturystycznej”, stworzenie portalu internetowego Krainy Kanału Elbląskiego, publikowanie opracowań naukowych, wizerunkowych i promocyjnych, nagranie spotu promocyjnego, stworzenie aplikacji służącej promocji, udział samorządów z obszaru KE w targach, tworzenie kadr przygotowanych do promocji szlaku. Odrębnym celem ma być wyznaczenie podmiotu zarządzającego marką, szkolenia kadry, podnoszenie kwalifikacji członków Związku Gmin i Powiatów Kanału Elbląskiego, monitoring potrzeb obszaru KE, prowadzenie szkoleń i spotkań integracyjnych oraz organizację wizyt studyjnych. W dokumencie nie wskazano jednak miejsc, które mogłyby pełnić rolę wzorca lub inspiracji, nie określono także finalnego obrazu turystyki, jaka miałaby powstać na obszarze KKE.

Drugim z kluczowych dokumentów jest Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Kanału Elbląskiego na lata 2023-2029 (dalej: LSR). Na podstawie analizy potrzeb i oczekiwań mieszkańców obszarów wiejskich wokół Kanału określono trzy tematyczne cele strategiczne, do których zaliczono:

- 1) racjonalne zagospodarowanie potencjału turystycznego obszaru Kanału Elbląskiego;
- 2) rozwijanie partnerskiej współpracy;
- 3) osiągnięcie wysokiego poziomu kapitału społecznego.

W strategii nie wyeksponowano jednak adekwatnych do nich celów operacyjnych. Brak także jasno zdefiniowanej misji i wizji obszarów wiejskich. W strategii zawarto szczegółową charakterystykę lokalnego partnerstwa i obszaru objętego LSR, a także opis istniejących zasobów. Jest to raczej analiza *ex post* (lata 2016-2023), aniżeli strategiczny plan działania ukierunkowany na przyszły rozwój.

Dokument bardzo ogólnie określa sposoby wykorzystania istniejących zasobów: „wyróżniki, potencjał, problemy, potrzeby i oczekiwania ukierunkowują LSR na rozwój turystyki, budowanie partnerstwa, tożsamości ludzi i miejsc oraz edukację nieformalną [...]. Wysoki potencjał naturalny wyznacza rolnicze zagospodarowanie obszaru i turystyki w oparciu o żeglowną drogę wodną, turystykę kajakową, pieszą i rowerową oraz zobowiązuje do racjonalnego korzystania i ochrony istniejących zasobów. Istniejący potencjał obszaru sprzyja rozwojowi turystyki, agroturystyki, przetwórstwa

rolno-spożywczego i inwestycji sprzyjających ludziom i środowisku” [*Lokalna Strategia Rozwoju* 2023, s. 31, 46]. W dokumencie brakuje dedykowanych rozwiązań turystycznych oraz wskazania możliwości praktycznego wykorzystania zasobów w perspektywie krótko- i długoterminowej.

Strategia nie zawiera ponadto odniesień do społecznych, gospodarczych i turystycznych skutków pandemii Covid-19 jako uzasadnienia działań na rzecz budowania rezyliencji. W obliczu dużej skali zmian zaistniałych w czasie 3-letniego stanu pandemicznego brak odwołania do tego newralgicznego czasu wydaje się niezrozumiały. Obostrzenia, restrykcje i inne uregulowania pandemiczne miały istotny wpływ na każdy aspekt życia (indywidualny, społeczny, gospodarczy), dlatego też strategia rozwoju w czasach postpandemicznych powinna uwzględniać zaistniałe zmiany. Newralgiczne obszary, w których wpływ pandemii będzie szczególnie widoczny w perspektywie 2023-2029, to m.in.: zmiana stylów i wzorców konsumpcji, przyspieszenie cyfryzacji, formy i skala mobilności, wzrost znaczenia zdalnej pracy i edukacji, zdrowie publiczne, nowe modele turystyki. W strategii rozwoju brakuje także odniesienia do aktualnych trendów mających istotny wpływ na kierunki rozwoju branży turystycznej.

Dyskusja

Kanał Elbląski może posiadać charakter strategiczny, a jego potencjał i powiązana z nim turystyka w dużej mierze determinuje rozwój całego obszaru KE LGD. Spójność terytorialna i funkcjonalno-przestrzenna obszaru objętego LSR jest niewątpliwie szansą na racjonalne i optymalne zagospodarowanie tego terenu. Potencjał historyczny, kulturowy i społeczny regionu jest zróżnicowany i rozproszony, jednak walory te jak dotąd nie zostały w pełni wykorzystane. W celu zapewnienia integralności działań ukierunkowanych na zrównoważony rozwój Krainy Kanału Elbląskiego należałoby podjąć próbę sukcesywnego wdrażania rozwiązań cyrkularnych w sześciu kluczowych obszarach: w obszarze społecznym (potrzeby lokalnej społeczności, przeciwdziałanie skutkom starzenia się społeczeństwa i depopulacji), kulturowym (tożsamość kulturowa, kapitał społeczny), turystycznym (innowacyjne usługi, marka regionu), klimatycznym (regeneracyjność, rezyliencja, retencja), środowiskowym (ochrona środowiska, wspieranie bioróżnorodności) i technologicznym (nasycanie technologiami informacyjnymi, zeroemisyjny transport, dostępność zasobów, współdzielenie). Dodatkowym czynnikiem istotnie wpływającym na spójność

i skuteczność strategii cyrkularnej jest transparentność, monitorowanie prowadzonych działań i komunikowanie osiągniętych efektów. Szczególnie chodzi tu o wskaźniki obrazujące rzeczywiste zmiany wynikające z ograniczania antropopresji: ślad wodny, ślad węglowy, udział OZE w bilansie energetycznym turystyki KE, posiadane zasoby i ich wspólne wykorzystanie, środowiskowe, społeczne i ekonomiczne efekty współpracy partnerów. Możliwe jest również wykorzystanie gotowych narzędzi do monitorowania wdrożeń oraz pomiaru skali i efektu cyrkularności [Incircle, s. 16-17].

Strategia rozwoju w opracowanej wersji w ograniczonym zakresie ujmuje specyfikę Krainy Kanału Elbląskiego w kontekście aktualnego potencjału turystycznego i docelowego efektu. W większym zakresie ogólnie wskazuje na możliwe i pożądane kierunki zmian społecznych i gospodarczych, wynikających z rozpoznanych deficytów i niedostatków niż jest wizją rozwoju dającą wyobrażenie przyszłej turystyki, jej odbiorców i animatorów, warunków i doświadczeń. Koncentruje się na ogólnych wskaźnikach obrazujących sytuację gospodarczą i społeczną regionu, aniżeli na prezentacji spójnej wizji nowoczesnej turystyki przyszłości, wynikającej z analizy trendów, odzwierciedlającej potrzeby i wymagania mieszkańców, turystów, zaangażowanych podmiotów a przede wszystkim wyzwania i cele środowiskowe. Abstrakcyjność wskazywanych celów czyni strategię mało przydatną do tworzenia modelu nowoczesnej i angażującej turystyki w sposób partycypacyjny oraz zgodny z wyzwaniami i trendami. Pierwsze z nich – wyzwania – wskazują na niezbędne działania głównie prośrodowiskowe, których osiągnięcie nie tylko ograniczy emisyjność oraz dotychczasową antropopresję, ale zapewni środowiskowy efekt regeneracyjny. Sprawí również, że turystyka może nie być obciążeniem środowiska naturalnego, a jednym z czynników sprzyjających regeneracji oraz bioróżnorodności. Jego osiągnięcie jest wieloetapowym i wieloletnim procesem, wymaga bowiem określenia ram rozwoju przekraczających istotę turystyki zrównoważonej (ang. *sustainable tourism*) i odpowiedzialnej. Regeneracyjność i cyrkularność są powiązanymi wzajemnie paradygmatami myślenia i działania, redefiniującymi rozumienie wszystkich dziedzin współtworzących turystykę oraz kształtujących doświadczenia turystów. Skalę koniecznej zmiany obrazuje powiązanie trzech imperatywów, będących warunkiem metamorfozy. Odnoszą się do sfery zasad działania firm i organizacji, stanowiących przesłanki celów, sposobów działania i odpowiedzialności za ich skutki. Ich istotnym celem powinna się stać odporność w wymiarze społeczno-ekologicznym [Hessel Heslinga i in. 2017].

Na podstawie przeprowadzonej analizy można postawić tezę, że obecny potencjał KKE nie jest wykorzystywany w sposób zgodny z zasadami ekonomii cyrkularnej. Potrzeba poszukiwania rozwiązań cyrkularnych tworzy warunki do redefiniowania i przekształcania oferty turystycznej, kształtowania turystyki kanałowej na podstawie takich wartości jak dostępność, biocentryczność, poszanowanie i redukcja wykorzystania zasobów, sieciowanie miejsc i społeczności. Założenia ekonomii cyrkularnej i turystyki cyrkularnej mogą być kluczowym czynnikiem zmian w zakresie strategii rozwoju oraz organizacji i zarządzania turystyką Szlaku Kanału Elbląskiego. Popularyzacji podejścia cyrkularnego sprzyja rosnąca świadomość ekologiczna konsumentów, a także rozwój proekologicznych trendów producenckich. Transformacja w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym jest warunkiem koniecznym tworzenia niskoemisyjnej, innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki regionu i kraju. Projektowanie i wdrażanie unikatowych i proekologicznych rozwiązań na Szlaku Turystycznym Kanału Elbląskiego sprzyja wzrostowi efektywności i innowacyjności firm z branży turystycznej. Cyrkularne produkty i usługi turystyczne mogą zintegrować ich twórców i dostawców, wzmocnić markę szlaku, i poprawić jej rozpoznawalność.

Cyrkularny model turystyki wymaga redefinicji dotychczasowych zasad rozwoju turystyki. Turystyka na Szlaku Kanału Elbląskiego bazować powinna na cyrkularnym modelu biznesowym, co implikuje projektowanie rozwiązań turystycznych z uwzględnieniem założeń i zasad gospodarki o obiegu zamkniętym, szczególnie w zakresie łańcuchów dostaw, recyklingu i odzyskiwania, wydłużania żywotności produktów, współdzielenia zasobów, zastępowania posiadania dostępem, czyli przekształcania produktów w usługi. Należałoby zwrócić uwagę na monitorowanie potrzeb oraz preferencji społeczności lokalnej i pozostałych grup docelowych z uwzględnieniem wieloaspektowych skutków pandemii oraz aktualnych trendów środowiskowych i rynkowych. W celu poprawy konkurencyjności obszaru należałoby zatem podjąć próbę systematycznego wdrażania rozwiązań cyrkularnych, w tym cyrkularnego modelu turystycznego (projektowanie produktów i usług turystycznych z uwzględnieniem trendów). Cyrkularna turystyka stwarza okazję do budowania zupełnie nowych narracji, wokół których możliwe będzie tworzenie usług, kreowanie oferty i komunikacji oraz angażowanie turystów. Warto zauważyć szczególną koincydencję, jaka pojawia się między najbardziej rozpoznawalnym wyróżnikiem Kanału Elbląskiego a ideą cyrkularnej gospodarki. System pięciu pochylni łączących

szlak wodny stanowi w praktyce gotowe wdrożenie zasad ekonomii cyrkularnej. Powstał on w XIX wieku jako jej niezamierzona antycypacja i dziś może być pokazywany nie tylko jako sprawny i użytkowany zabytek hydrotechniki w skali europejskiej i światowej, lecz również jako rozwiązanie spełniające wymagania zrównoważonej gospodarki cyrkularnej. Zasilanie wszystkich pochylni stanowi woda, urządzenia hydrotechniczne są użytkowane i sterowane bezemisyjnie. Istniejące rozwiązania obiegu wody stwarzają dodatkową możliwość wytwarzania energii elektrycznej z wykorzystaniem naturalnego spadku i zachowaniem historycznego charakteru istniejących urządzeń. Ten fenomen cyrkularności w skali mikro warto wykorzystać w kontekście celu, jakim jest rozwój i wdrożenie turystyki cyrkularnej, np. w formule całorocznej oferty turystyki edukacyjnej. Jej rozwiązania powinny istotnie zmieniać w przyszłości sposoby użytkowania kanału, powiązane z nim formy aktywności turystycznej tak, by sprzyjała ona lokalnemu rozwojowi, angażowała jego potencjał, nie ograniczała się tylko do relatywnie krótkiego sezonu letniego oraz odpowiadała idei prosumpcji, czyli współtworzenia doświadczeń turystów z ich istotnym udziałem.

Zakończenie

Gminy okolic Ostródy, Iławy i Elbląga tworzą spójny terytorialnie obszar skupiony wokół Kanału Elbląskiego, będący obszarem strategicznej interwencji (OSI). Kanał Elbląski został uznany za Pomnik Historii i za jeden z siedmiu cudów Polski. Cechą wyróżniającą obiekt spośród innych podobnych dróg wodnych jest zastosowany unikatowy w skali światowej system pochylni. Geograficznie obszar KE leży na styku Żuław Elbląskich, Równiny Warmińskiej, Pojezierza Iławskiego, kulturowo zaś jest to styk Żuław, Warmii i Powiśla. Unikatowe położenie, wyjątkowe walory przyrodnicze i potencjał społeczno-gospodarczy regionu mogą stanowić kluczową przewagę konkurencyjną w projektowaniu innowacyjnych produktów i usług turystycznych Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego ukierunkowanych na rozwiązania cyrkularne. Duży potencjał Krainy Kanału Elbląskiego stwarza możliwości rozwijania szeroko rozumianej bazy turystycznej i rekreacyjnej w oparciu o wartości proekologiczne, trendy turystyczne oraz założenia i rozwiązania ekonomii cyrkularnej. Rozwój turystyki cyrkularnej może stanowić katalizator rozwoju gospodarczego regionu i przyczynić się do bardziej racjonalnego i efektywnego gospodarowania zasobami.

Turystyka cyrkularna jest modelem wynikającym z kluczowych wyzwań współczesnego świata. Wymaga gruntownej zmiany dotychczasowych zasad działania. Pętle, stanowiące istotę cyrkularnego zarządzania zasobami w kluczowych obszarach działalności turystycznej, są strategicznym wyzwaniem i wymagają partycypacyjnego podejścia projektowego. Ich skuteczność wynika z łączenia zasobów, kompetencji potrzeb i celów poszczególnych interesariuszy. Tworzenie nowych ścieżek udostępniania zasobów wymaga zarówno rozpoznania lokalnych uwarunkowań, jak również sieciowania działań powiązanych ze zmianą podejścia poszczególnych uczestników procesu zmiany [A CEnTOUR Handbook 2020, s. 23n.].

W kontekście oceny założeń rozwojowych Szlaku Kulturowego Kanału Elbląskiego oraz wdrażanych zmian cyrkularnych warto zwrócić uwagę na sposoby pomiaru i waloryzacji stosowane w zarządzaniu. Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w opracowanej analizie rozwoju turystyki w regionie posługiwał się wskaźnikami funkcji turystycznej [Szromek 2012] oraz atrakcyjności turystycznej [Rapacz, Jaremen 2011]. Są one uzupełnieniem danych o skali wykorzystania bazy noclegowej w regionie, gromadzonych i raportowanych przez Główny Urząd Statystyczny i innych danych uzyskiwanych w wyniku zleczanych badań Big Data. To podejście pokazuje, że cyrkularność nie jest ani celem, ani miarą lokalnej turystyki. Próba realizacji w praktyce tego rodzaju cyrkularnego zwrotu wymaga wykorzystania innych wskaźników oraz narzędzi służących do ich gromadzenia. Wskaźniki obrazujące główne obszary zmian oraz konkretne wyznaczniki obejmują: cyrkularny kapitał naturalny, czyli cyrkularnie tworzone i zarządzane zasoby, obejmujące dziedzictwo, mobilność, transport, energię, wodę oraz odpady, cyrkularny kapitał ludzki oraz społeczny. Ich syntetyczną reprezentacją jest ogólna miara efektywności turystyki cyrkularnej, uzyskana z uśrednionych wskaźników ujmujących kluczowe obszary działania w zakresie wdrożeń i współpracy sieciowej [Incircle, s. 12; A CEnTOUR Handbook 2020, s. 80-82].

Bibliografia

- Atlas rowerowy. Województwo warmińsko-mazurskie*, 2020, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn
- Delener N., 2010, *Current trends in the global tourism industry: evidence from the United States*, „Revista de Administração Pública”, Vol. 44, No. 5, doi.org/10.1590/S0034-76122010000500006
- del Vecchio P., Malandugno C., Passiante G., Sakka G., 2022, *Circular economy business model for smart tourism: the case of Ecobnb*, „EuroMed Journal of Business”, Vol. 17, No. 1, s. 88-104, doi.org/10.1108/EMJB-09-2020-0098

- Dragt E., 2017, *How to research trends. Move beyond trend watching to kick start Innovation*, Colophon BIS Publishers, Amsterdam
- Dragt E., 2018, *How to research trends. Workbook*, Colophon BIS Publishers, Amsterdam
- Dziemianowicz W., Jurkiewicz I., Cybulska M., Piskorz M., Majewska M., Jagiełło A., Bachuła B., 2019, *Strategia Rozwoju Obszaru Kanału Elbląskiego na lata 2021-2030*, Warszawa
- EC, 2011, European Commission, *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. Communication from the Commission. Innovation for a sustainable future – The Eco-innovation Action Plan (Eco-AP)*, Brussels, 15.12 COM(2011) 899 final
- Gaudig A., Ebersberger B., Kuckertz A., 2021, *Sustainability-Oriented Macro Trends and Innovation Types – Exploring Different Organization Types Tackling the Global Sustainability Megatrend*, „Sustainability”, No. 13, s. 2-19; doi.org/10.3390/su132111583
- Geißdörfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. J., 2017, *The Circular Economy – A new sustainability paradigm?*, „Journal of Cleaner Production”, Vol. 143, No. 6, s 757-768; dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048
- Guillén M., 2021, *2030. Jak ścieranie się najważniejszych dzisiejszych trendów przekształci przyszłość wszystkiego*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
- Hislop H., Hill J., 2011, *Reinventing the wheel. A circular economy for resource security*. London: Green Alliance
- Ionascu I., Ionascu M., 2018, *Business models for circular economy and sustainable development: the case of lease transaction*, „Amfiteatru Economic”, No. 20 (48), s. 356-372; http://dx.doi.org/10.24818/EA/2018/48/356
- Januszewski S. (red.), 2021, *Kanał Elbląski*, Fundacja Otwartego Muzeum Techniki, Stowarzyszenie Łączy Nas Kanał Elbląski Lokalna Grupa Działania, Wrocław
- Kirchherr J., Reike D., Hekkert M., 2017, *Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions*, „Resources, Conservation and Recycling”, Vol. 127, s. 221-232; doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005
- Kjaer A.L., 2014, *The Trend Management Toolkit. A Practical Guide to the Future*, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York
- Kononiuk A., Nazarko J., 2014, *Scenariusze w antycypowaniu i kształtowaniu przyszłości*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa
- Kuang C., Fabricant R., 2022, *User Friendly. Jak niewidoczne zasady projektowania zmieniają nasze życie, pracę i rozrywkę*, przeł. D. Czech, Karakter, Kraków
- Lombardo C.T., McCarthy B., Ryan E., Connors M., 2020, *Mapy drogowe produktu – nowe podejście. Wyznaczanie kierunków rozwoju w czasach niepewności*, Helion, Gliwice
- Manson H., Mattin D., Luthy M., Dumitrescu D., 2015, *Beat accelerating customer expectations with trend driven Innovation*, Wiley, Hoboken
- Manniche J., Larsen K.T, Broegaard R.B., Holland E., 2017, *Destination: A circular tourism economy. A handbook for transitioning toward a circular economy within the tourism and hospitality sectors in the South Baltic Region*, Centre for Regional & Tourism Research (CRT), Nexoe
- Montag L., 2023, *Roadmap to a Circular Economy by 2030: A Comparative Review of Circular Business Model Visions in Germany and Japan*, „Sustainability”, Vol. 15, No. 6, 5374; doi.org/10.3390/su15065374
- Naibitt J., 1997, *Megatrendy. Dziesięć nowych kierunków zmieniających nasze życie*, przeł. P. Kwiatkowski, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań

- Albarano L., Zupo V., Caramiello D., Toscanesi M., Trifuoggi M., Guida M., Libralato G., Costantini M., 2021, *Sub-Chronic Effects of Slight PAH- and PCB-Contaminated Mesocosms in Paracentrotus lividus Lmk: A Multi-Endpoint Approach and De Novo Transcriptomic*, „International Journal of Molecular Sciences”, No. 22 (13), 6674; doi.org/10.3390/ijms22136674
- Postma A., Papp B., 2021, *Of trends and trends pyramids*, „Journal of Tourism Futures”, Vol. 7, no. 2, s. 162-167
- Prideaux B., Thompson M., Pabel A., 2020, *Lessons from COVID-19 can prepare global tourism for the economic transformation needed to combat climate change*, „Tourism Geographies”, Vol. 22, No. 3, s. 667-678; dx.doi.org/10.1080/14616688.2020.1762117
- Rapacz A., Jaremen D.E., 2011, *Atrakcyjność turystyczna jako czynnik wyboru destynacji turystycznej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 75, s. 131-141
- Raworth K., 2021, *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*, przeł. A. Paszkowska, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa
- Renfors S.M., 2022, *Circular Economy in tourism: Review of recent developments in research*, „Finnish Journal of Tourism Research”, Vol. 18, No. 1, s. 48-64; doi.org/10.33351/mt.114834
- Rifkin J., 2016, *Spółczesność zerowych kosztów krańcowych. Internet. Ekonomia współdzielenie. Zmierzch kapitalizmu*, przeł. A. D. Kamińska, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016a, *Raport z badania potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Kanału Elbląskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Poznań;
- Mikos von Rohrscheidt A., 2016b, *Raport z badania potencjału turystyczno-kulturowego Szlaku Kanału Elbląskiego*, „Turystyka Kulturowa”, nr 4, s. 146-209
- Ross A., 2017, *Świat przyszłości. Jak następna fala innowacji wpłynie na gospodarkę, biznes i nas samych*, przeł. A. Doroba, MT Biznes Ltd., Warszawa
- Rozwadowska A., 2020, *Modele biznesowe gospodarki o obiegu zamkniętym*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, t. CXVI, s. 253-268; doi.org/10.26485/SPE/2020/116/14
- Scheel C., 2016, *Beyond Sustainability Transforming industrial zero-valued residues into increasing economic returns*, „Journal of Cleaner Production”, Vol. 131, s. 376-386; doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.05.018
- Singh S., 2012, *New Mega Trends. Implications for our Future Lives*, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York
- Sorin F., Einarson S., 2020, *Circular economy in travel and tourism. A conceptual framework for a sustainable, resilient and future proof industry transition*, CE360 Alliance
- Stahel W., Reday G., 1981, *Jobs for Tomorrow, the Potential for Substituting Manpower for Energy*, Vantage Press, New York
- Szromek A.R., 2012, *Wskaźniki funkcji turystycznej obszarów recepcji turystycznej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice
- Taleb N.N., 2017, *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*, przeł. O. Siara, Kurhaus Publishing Kurhaus Media, Warszawa
- Wasyłuk P., Kucner A., 2020, *Wykorzystanie trendów w projektowaniu produktów i usług turystycznych na przykładzie Szlaku Kopernikowskiego*, „Turystyka Kulturowa”, nr 1, s. 28-43

Winans K., Kendall A., Deng H., 2017, *The history and current applications of the circular economy concept*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, No. 68, s. 825-833; dx.doi.org/10.1016/j.rser.2016.09.123

Źródła internetowe

A CEnTOUR Handbook. Managing the Transition to circular economy for tourism providers, 2020, [online:] <https://circulartourism.eu/wp-content/uploads/2021/02/CIRCULAR-ECONOMY-TRANSITION-FOR-TOURISM-PROVIDERS.pdf>, dostęp: 10.09.2023

Baranowski R., Jachlewska P., 2019, *Diamenty Krainy Kanału Elbląskiego*, Stowarzyszenie Łączy Nas Kanał Elbląski, Elbląg, [online:] <https://krainakanaluelblaskiego.pl/docs/KATALOG%20WIZERUNKOWY%20KKE%202019%20edycja%201.pdf>, dostęp: 1.09.2023

EMAF, 2013, Ellen MacArthur Foundation, *Towards the circular economy. Economic and business rationale for an accelerated transition*, [online:] <https://ellenmacarthurfoundation.org/towards-the-circular-economy-vol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an>, dostęp: 21.04.2023

EMAF, 2015, Ellen MacArthur Foundation, *Towards a Circular Economy: Business rationale for an accelerated transition*, [online:] <https://ellenmacarthurfoundation.org/towards-a-circular-economy-business-rationale-for-an-accelerated-transition>, dostęp 21.04.2023

EMAF, 2023, Ellen MacArthur Foudation, [online:] <https://ellenmacarthurfoundation.org/>, dostęp: 14.03.2023

EC, 2014, European Commission, *Directorate-General for Environment, Scoping study to identify potential circular economy actions, priority sectors, material flows and value chains: final report*, Publications Office, [online:] <https://data.europa.eu/doi/10.2779/29525>, dostęp: 25.04.2023

Green Tech Valley, 2023, [online:] <https://www.greentech.at/ueber-das-valley/>, dostęp: 26.12.2023

Growth within: a circular economy vision for a competitive Europe, 2015, [online:] https://emf.thirdlight.com/file/24/_A-BkCs_h7gRYB_Am9L_JfbYWF/Growth%20within%3A%20a%20circular%20economy%20vision%20for%20a%20competitive%20Europe.pdf, dostęp: 26.08.2022

Ideo.org, *The Field Guide to Human-Centered Design*, 2015, [online:] https://d1r3w4d5z5a88i.cloudfront.net/assets/guide/Field%20Guide%20to%20Human-Centered%20Design_IDEOorg_English-of60d33bce6b870e7d80f9cc1642c8e7.pdf, dostęp: 26.08.2022

Incircle. *Circular Tourism Tools Guidelines*, b.d., [online:] www.incircle-kp.eu/media/1228/circular-tourism-tools-guidelines-incircle-replication-package_eng.pdf, dostęp: 8.09.2023

Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Kanału Elbląskiego na lata 2016-2023, Stowarzyszenie Łączy Nas Kanał Elbląski Lokalna Grupa Działania, Elbląg, [online:] http://milomlyn.biuletyn.net/fls/bip_pliki/2016_10/BIPF53E2D865B1CF8Z/lsr_1016.pdf, dostęp: 7.09.2022

Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Kanału Elbląskiego na lata 2023-2029, Stowarzyszenie Łączy Nas Kanał Elbląski Lokalna Grupa Działania, Elbląg, [online:] www.kanal-elblaski-lgd.pl/lsr-i-plan-komunikacji-z-lokalna-spolecznoscia-na-lata-2023-2029/, dostęp: 3.09.2023

PTR, 2023, [online:] <https://ptr.pomorskie.eu/>, dostęp: 9.09.2023

- Rewitalizacja Kanalu Elbląskiego na odcinkach Jezioro Drużno – Miłomłyn, Miłomłyn – Zalewo, Miłomłyn – Ostróda – Stare Jabłonki*, 2015, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku, Gdańsk, [online:] http://rzgw.gda.pl/cms/fck/uploaded/JRP-KE/album_ostateczny_1_1.pdf, dostęp: 10.09.2022
- Towards a Circular Tourism Economy: Drivers and strategies for a green transition*, 2021, [online:] www.oneplanetnetwork.org/knowledge-centre/resources/towards-circular-tourism-economy-drivers-and-strategies-green-transition, dostęp: 14.04.2023]
- UN, 2015, United Nations, *Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, [online:] <https://sdgs.un.org/2030agenda>, dostęp: 25.04.2023
- UNWTO, 2020, *Circular Economy In Travel And Tourism – A Conceptual Framework For A Sustainable, Resilient And Future Proof Industry Transition Transforming Vision Into Action - Guidelines and Tools*, [online:] www.unwto.org/covid-19-oneplanet-responsible-recovery-initiatives/circular-economy-in-travel-and-tourism-a-conceptual-framework-for-a-sustainable-resilient-and-future-proof-industry-transition, dostęp: 14.04.2023
- UNWTO, 2023, [online] www.unwto.org/taxonomy/term/347, dostęp: 9.09.2023
- Wasyłuk P., Kucner A., Sierocki R., Kuczyński B., Romancewicz K., Wieczorek A., Żurowska J., 2018, *Raport turystyka Warmii i Mazur*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn, [online:] http://uwm.edu.pl/trendy/gfx/raporty/AIKT_TURYSTYKA_WiM_RAPORT.pdf, dostęp: 1.09.2022
- WEF, 2021, World Economic Forum, *Travel&Tourism Development Index 2021. Insight Report*, [online:] www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf, dostęp: 29.08.2022
- WTTC, 2021, World Travel & Tourism Council, *Trending in Travel*, [online:] https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2021/Trending_In_Travel-Emerging_Consumer_Trends-231121.pdf, dostęp: 10.09.2022
- WTTC, 2022, World Travel & Tourism Council, *Travel & Tourism Economic Impact 2022, Global Trends*, [online:] <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf>, dostęp: 10.09.2022
- Żakowska B., 2021, *Rozwój funkcji turystycznej Krainy Kanalu Elbląskiego oraz Krainy Wielkich Jezior Mazurskich – analiza porównawcza*, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, [online:] https://warmia.mazury.pl/images/Departamenty/Departament_Turystyki/1ro%C5%BCne_dokumenty/Rozw%C3%B3j_funkcji_turystycznej_Krainy_Kana%C5%82u_Elbl%C4%85skiego_oraz_Krainy_Wielkich_Jezior_Mazurskich_2020-skompresowany.pdf, dostęp: 31.08.2023

Circular economy as a factor in the development of tourist products and services along the Elbląg Canal Cultural Trail

Abstract: The aim of the article is to determine the possibility of using one of the important megatrends, which is the circular economy, in three aspects of tourism development: 1) building a development strategy and 2) managing a tourist route in the social, cultural, economic and environmental aspects, and 3) designing related products and tourist services. The application goal was to present proposals for practical solutions in the aspect of planning the development, management and creation of tourist products and services of the Elbląg Canal Cultural Trail (SKKE). In order to implement the research objectives, a review of the current literature on the subject in the field of trend analysis and circular economy was carried out. A critical assessment of the current and current development strategy of the Elbląg Canal Land was also made in order to, on this basis, attempt to determine the potential of trend analysis in shaping future directions of tourism development of the Elbląg Canal Cultural Trail, with particular emphasis on the assumptions of circular economy as a leading megatrend and model of circular tourism development.

Keywords: circular economy, trend analysis, tourist route management, tourist service design, Elbląg Canal Cultural Trail